

Anmeldelser

| EUSEB: *Konstantins Liv*, oversættelse og indledning ved Jørgen Ledet Christiansen, Forlaget Anis, Aarhus 2015, 215 s., 195 kr.

Denne oversættelse til dansk af Eusebios' store biografi om kejser Konstantin den Store er nr. 11 i serien *Antikken og Kristendommen*, som forskere fra Aarhus Universitet står bag. Tidligere er i samme serie udgivet *Kirkehistorien*, også oversat af Jørgen Ledet Christiansen, samt endnu et skrift af Eusebios, om martyrerne i Det hellige Land, i samme bind. Med de tre værkers udgivelse i dansk oversættelse er der gjort en væsentlig indsats for at gøre den kristne tradition tilgængelig for danske læsere og dermed også for historikere, som ønsker at få dette perspektiv med i deres fremstilling.

Eusebios levede ca. 270-340 og stammede fra Cæsarea i Palæstina. Han er grundlæggende for den kirkelige historieskrivning, men også banebrydende som den, der trak kilderne frem i forgrunden i historisk fremstilling på en måde, som det aldrig var sket i den antikke klassiske og hedenske historieskrivning. I den gjorde man det af stilistiske grunde helst ikke. Det er vigtigt, at dette værk nu er tilgængeligt på dansk, uanset at oversætteren ikke går ind på forskellen mellem klassisk og kirkelig historieskrivning.

Eusebios er det græske navn på forfatteren (stavemåden findes s. 9), mens oversætteren har valgt kortformen Euseb. Det kan ikke siges, at der findes nogen fast dansk form. Eusebios var øjenvidne til forfølgelsen af de kristne i Romerrigets østlige egne. Han kendte menighederne i Jerusalem, Antiochia og Alexandria. Hans *Kirkehistorie* skrider tidsmæssigt frem og slutter med Konstantin, men de sidste tre af de ti bøger tættest på Eusebios' egen tid er mere kortfattede. Her supplerer *Konstantins Liv*, som breder skildringen af den nærmest foregående tid, det store vendepunkt, ud. Man kan kun gisne om, hvorvidt Eusebios har ment, at skildringen af denne tid krævede en anden genre. Ligesom når det gælder historieskrivningen om Alexander den Store, sprænges den klassiske historieskrivnings almindelige rammer, og historieskrivning og biografi blandes. I Eusebios' tilfælde gælder det, at den store historiske skikkelse og den store historiker har fundet hinanden.

Mens der således er grund til at glæde sig over, at dette vigtige værk nu foreligger på dansk, lader indledningen noget tilbage at ønske. Indledningen nævner ikke den antikke biografi, og Plutarch, dens store repræsentant, omtales heller ikke, kun med et vagt udtryk „levnedsbeskrivelser i traditionel forstand“. Når oversætteren taler om genre, hvad går han så ud fra? At forfatteren foretager et udvalg, bryder ikke i sig selv med den biografiske genre. Plutarch skriver således i første kapitel af sin Alexanderbiografi, at han vil samle opmærksomheden om de træk, der fortæller om sjælen. Dermed gør det, at Eusebios især fortæller om Konstantins forhold til Gud (s. 41 om „det af Gud elskede liv“) ikke i sig selv bogen til noget andet end en biografi. Det store spørgsmål i forhold til genre måtte være, nu da kristendommen for første gang kunne træde åbent frem i Romerriget og i den klassiske kultur: Hvordan kunne man i denne situation begynde biografien som en kristen genre? Oversætteren kommer ikke med overvejelser i den retning. Og hvordan forholder denne skildring af den første kristne kejser sig til den senere kristne genre af helgenbiografier og til Einhards skildring af Karl den Store? Det siges, at der er panegyriske træk, og at heltens ugerninger udelades (s. 14f.). Det nævnes, at personer omtales ved omskrivninger, ikke ved navn, men det spørgsmål rejses ikke, om dette afviger fra Plutarch. Der omtales sammenstillinger med Moses og Kristus. Hvorledes forholder de sig til Plutarchs sammenligninger? Det omtales s. 16, at historikeren Eusebios citerer dokumenter, men det siges ikke, hvor anderledes dette er end den klassiske hedenske historieskrivning.

Indledningen omtaler hverken den samtidige eller de sidste årtiers historieskrivning. Der har siden 1900 været en skeptisk holdning til Konstantin og til Eusebios som kilde blandt dem, der har beskæftiget sig med emnet i Danmark: J.O. Andersen¹ og senere Hal Koch, der ønskede et brud med den konstantinske syntese af kristendom og Romerrige, og som ikke mente, at vi kunne vide meget om Konstantin personligt, men som dog havde en teori om, at han i langt tid havde været knyttet til solguden Sol invictus.² Også internationalt har der været omfattende kritik af Eusebios og tvivl om det historiske i hans oplysninger; samtidig med at han ikke er til at komme udenom, når det gælder den kristne kirkes historie i de første århundreder og den konstantinske tidsalder i det hele taget. Oversætteren nævner s. 18, at

¹ J.O. Andersen tager bestemt afstand fra Eusebios' fremstilling, så vel i *Kirkehistorien* som i *Konstantins Liv*, i artiklen „Constantin“ i *Kirke-Leksikon for Norden I*, Aarhus 1900 s. 548f. I artiklen om Eusebios s. 827 betegnes *Konstantins Liv* som et servilt og uredeligt produkt, der nyder en „tvivlsom Berømmelse“.

² Hal Koch: *Konstantin den Store. Pax Romana – Pax Christiana*, København 1952 (Københavns Universitets Festskrift November 1952).

der har været sået tvivl om ægtheden af de dokumenter, der citeres i værket, men omtaler ikke af hvem; derimod bringer han en god oplysning om, at en papyrus indeholder en del af en skrivelse, der også forekommer hos Eusebios, og dermed bekræfter eller sandsynliggør dokumentets ægthed. Jørgen Ledet Christiansen argumenterer på samme måde som Averil Cameron, uden dog at nævne hende i sin indledning.³ I Indledningen s. 12 står, at litteraturen om Konstantin er meget omfattende, og at nogle monografier er nævnt i litteraturfortegnelsen. Her havde det dog været rart med en skitse af kilder og af behandlinger. Oversætteren skriver s. 76, at „Euseb godtager Konstantins begrundelse for at angribe Licinius, selv om den ikke svarer til de faktiske forhold“, men vi får ikke at vide, hvad de faktiske forhold var, ej heller hvad grundlaget er for at antage, at de var sådan; der henvises kun til en anden oversættelse.

Hvor mange håndskrifter af Eusebios findes? I afsnittet „Værkets Overlevering“ i indledningen fremgår det ikke, hverken om dette værk eller om Eusebios' andre. Dermed efterlades læseren i uvished både om tekstens fysiske grundlag og om omfanget af eftertidens interesse for forfatterskabet. Heller ikke oversættelsesprincipperne diskuteres. En filolog ville ikke have været tilfreds. Hverken i indledningen eller dennes noter angives, hvilken udgave oversættelsen bygger på, først i litteraturlisten s. 198 fortælles i en note, at det er efter Friedhelm Winkelmann: *Eusebius, Über das Leben des Kaisers Konstantin, Eusebius, Werke*, I, 1, Berlin 1975, 2. udg. 1991. Det betyder imidlertid ikke, at man får noget at vide om håndskrifterne. Hvad betyder f.eks. kapiteloverskrifterne for Eusebios' værk og for oversættelsen? De angives som liste s. 21-32 og er dermed en slags indholdsfortegnelse, men uden at man får nogen forklaring. Det er værdifuldt, at der bliver gjort opmærksom på dem, men det ville være nyttigere med lidt mere forklaring. Det nævnes s. 17, at Eusebios i dem omtales i tredje person, men hvad forholdet nærmere er mellem overskrifterne og hovedteksten, får vi ikke at vide. I noten s. 55 omtales, at et ord kun nævnes i overskriften, ikke i hovedteksten. Oversætteren gør det dermed ikke klart, om kapiteloverskrifterne hører med til Eusebios' oprindelige tekst eller, som det ser ud, er en senere tilføjelse. Det hænger antagelig sammen med den manglende omtale af håndskriftssituationen.

³ Averil Cameron: „Constantine and the 'peace of the Church“, *Cambridge History of Christianity, I, Origins to Constantine*, Cambridge 2006, s. 538-551, s. 548. Her henvises til A.H.M. Jones og T.C. Skeat: „Notes on the Genuineness of the Constantinian Documents in Eusebius' Life of Constantine“, *Journal of Ecclesiastical History* 5 (1954). Jørgen Ledet Christiansen nævner ikke dette værk af Cameron, men fire andre i litteraturlisten. Den ældre artikel nævnes med Jones som eneforfatter.

Visse temaer og træk kommer frem, men uddybes ikke: Interessant er det, at misundelse optræder som et gennemgående tema, således Licinius' misundelse over for Konstantin s. 66. Oversætteren gør opmærksom på det i noter, dog kun som opremsning af steder. Eusebios er meget tilbageholdende med at nævne Konstantinopel ved dette navn, og det studser jeg over, mens oversætteren ikke ser ud til at finde det mærkeligt. S. 142 tales således om „kejsers by“, men ikke noget navn, heller ikke „Det nye Rom“.

På visse punkter er oversætteren ret sparsom med oplysninger til læseren. Således nævnes i en note s. 140 Socrates og Sozomenus, og det fremgår, at de har skrevet kirkehistorier, men ellers får vi ikke noget at vide om, hvem de var. I personregisteret nævnes de ikke. Der er intet kort i bogen, hvad emnet ellers måtte tilskynde til. Ej heller billeder af nogen art. Derimod et register over personer og et over steder og folk. En lille inkonsekvens er det, at alle sønnernes navne skrives med C, men ikke Konstantins eget (Crispus, Constantius, Constans, s. 34 note; her Konstantin den Yngre, men s. 182 note med C).

Sammenfattende må det siges, at det er meget fortjenstfuldt, at der nu foreligger en dansk oversættelse af dette skrift, og oversætteren bør takkes varmt for sin indsats. Samtidig havde man kunnet ønske lidt dybere indtrængen i Eusebios' særlige stilling i historiografien samt i skriftets stilling i forhold til den biografiske genre, som den forelå ved oldtidens slutning. Nogle vil sige, at det er lidt tungt at læse kilder, men det kan netop give et frisk syn på en historisk periode gennem en tekst, der ikke er bundet til nutidens teorier. Også når det må ske i oversættelse, er det vigtigt at læse kilder, og det kan hjælpe til at blive opmærksom på nutidens fikse ideer og blinde punkter, som C.S. Lewis i sin tid gjorde opmærksom på.⁴ For historikere, for alment historisk interesserede og for alle med interesse for den biografiske genre er oversættelsen værdifuld og kan anbefales.

Jon A.P. Gissel

| *Mythos Hammaburg. Archäologische Entdeckungen zu den Anfängen Hamburgs*, RED. RAINER-MARIA WEISS & ANNE KLAMMT (*Veröffentlichungen des Helms-Museums, Archäologisches Museum Hamburg, Stadtmuseum Harburg*, 107), Hamburg 2014, 508 s., 29,50 EUR.

Hvad var Hamborg egentlig i 800-tallet? Missionsstation eller ærkesæde? Dette og mange andre spørgsmål satte man sig for at besvare, da

⁴ C.S. Lewis' forord 1944 til en engelsk oversættelse af Athanasios' *De Incarnatione*: <http://www.spurgeon.org/~phil/history/ath-inc.htm>.